

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2022

parlando, rubato
♩ = cca 70

* ženský hlas

1. Andro-da-ta-bd-nis, joji pha-res bu-či ke-ren, intonační posun o půltón výš
pha-res bu-či ke-ren, joji mek ma-ri-ben chu-den.

2. La-ches te hin la-ches, joji duj berš te u-ža-rel,
duj berš te u-ža-rel, joji mek ma-ri-ben chu-del. *atd.*

Romano džaniben

časopis romistických studií | 29. ročník | 1/2022

[Michael Beníšek]

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2022

Na obálce:

Notový záznam písně *Andr'oda taboris* zaznamenané J. Koudelkou – Rakúsy, asi 1964 |

Na základě terénní nahrávky zapsala K. Andršová.

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

- Kateřina Andršová
Josef Koudelka (*1938) a jeho nahrávky romských písní z šedesátých let 7
- Renata Sedláková
**Zprávy o Nás i o Nich – zpravodajský diskurz televize
veřejné služby o Romech** 27
- Michael Beníšek
Kůň, postroj a povoz ve východoužské romštině 53

RECENZNÍ ČLÁNEK

- Pavel Baloun
**Holokaust a jeho následky optikou židovských a romských rodin
mezi dějinami žen a gender history** 77

NERECENZOVANÁ ČÁST

- Anna Míšková
**Tadeusz Joachimowski – výpověď bývalého vězně koncentračního
tábora Auschwitz II-Birkenau** 91
- Jana Gáborová-Kroková
„Chcela som byť blízko Rómom.“ Rozhovor s Nelou Nezábudkovou 127

RECENZE | ANOTACE

- Karolína Ryvolová:
Špačkem tužky na manžetě (Anna Štičková) 143
- Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić (eds.):
Boyash Studies: Researching „Our People“ (Pavel Kubaník) 147
- Tatiana Zalahař Podolinská: *Marian Devotion Among the Roma in Slovakia:
A Post-Modern Religious Response to Marginality* (Barbora Spalová) 151



Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić (eds.)

Boyash Studies: Researching "Our People"

Berlin: Frank & Timme, 2021, 462 s., ISBN 978-3-7329-0694-9

Především v zemích Balkánu, střední a východní Evropy, ale i v severní a jižní Americe žijí lidé, kteří jsou ze strany majority i místních Romů často považováni za Romy, striktně z historického úhlu pohledu je jejich souvislost s Romy poměrně zřejmá, sami se ovšem jako Romové většinou neidentifikují. Mluví či nedávno ještě mluvili varietou rumunštiny (a místními jazyky dané země) a zejména v minulosti se věnovali nějaké odnoži výroby drobných dřevěných předmětů. Pokud se mají tito lidé zařadit do nějaké etnické kategorie, označují se zpravidla termíny odkazujícími k profesi, nejčastěji ke zmíněnému zpracování dřeva (*Lingurari*, *Fusari*...) nebo k těžbě (*Rudari*, *Bojaši*...), někdy jsou takto označováni i zvnějšku (viz slovenské *Korytári*). Právě těmto komunitám sdílejícím do značné míry společnou historii, jazyk, povědomí o vlastní skupině a její odlišnosti od skupin jiných, nesdílejících ovšem jediné etnonymum, se věnuje sborník nazvaný *Boyash Studies: Researching "Our People"* („Beášská studia: zkoumání „našich lidí““). Již ve svém názvu vyjadřuje tendenci do jisté míry vydělit studium „Beášů“ (v recenzi budu užívat termín zavedený na česko-slovenském území a etymologicky spojený s termínem v názvu publikace) mimo stávající *Romani studies* (tedy romistiku). Tento záměr koreluje s etnickou identifikací samotných Beášů, ovšem i *Boyash studies* jsou do jisté míry akademickým zastřešujícím termínem pro skupiny, u nichž samotných se identifikace s širším společenstvím zatím jen ojediněle utváří (na to naráží v názvu užitý termín *our people*, „naši lidé“, který je převodem aktuálně editory pozorovaného emického nadstřešujícího termínu *oameni nostri*).

Kniha je rozdělena do tří oddílů – etnografického, lingvistického a historického – kterým předchází dva zastřešující texty. První z nich napsali editoři sborníku. Annemarie Sorescu-Marinković a Biljana Sikimić jsou kolegyně z Ústavu balkánských studií Srbské akademie věd, obě v minulosti publikovaly jak etnologické, tak lingvistické studie o Beáších z různých

zemí balkánského regionu. Editorské trio doplňuje Thede Kahl, profesor Jihoslovanských studií na Univerzitě Fridricha Schillera v Jeně a předseda rady projektu Rakouské akademie věd VLACH (*Vanishing Languages and Cultural Heritages*), který se věnuje dokumentaci a podpoře ohrožených jazyků a kultur (www.oew.ac.at/vlach). Recenzovaná publikace je jedním z publikačních výstupů této iniciativy. Článek editorů není pouze povinnou informací na úvod, lze jej číst i jako určitý programový text navržených *Boyash studies*. Jako blízký cíl oboru vidí editoři snahu mapovat vznikající nadregionální identitu *oameni nostri*, přijít s uceleným pohledem na historii skupiny a dokumentovat mizející kulturní dědictví. Úvod ale nabízí především podrobný exkurz do dosavadní odborné literatury psané v různých jazycích (bibliografie zahrnuje přes sto titulů). Jedním z cílů sborníku (jednoznačně naplněných cílů) bylo seskupit kolektiv autorů publikujících v různých jazycích a představit aktuální výzkum Beášů v angličtině. Druhý zastřešující text Eleny Marushiakové a Vesselina Popova pak poskytuje základní historické souvislosti a nastiňuje mozaiku identit „Beášů“ v různých lokálních kontextech.

Články v jednotlivých sekcích pak představují parciální témata obvykle bez tendence k širší kontextualizaci ať už v rámci proponovaných *Boyash studies* nebo jednotlivých oborů (etnografie, lingvistiky, religionistiky či historie). Někdy se jedná o první výstupy z aktuálních výzkumů, u kterých lze tuto soustředěnost na lokální detail pochopit. Soubor těchto textů tak představuje spíše paletu témat a autorských přístupů zaměřených na studium Beášů v různých zemích. Studie se věnují jistému segmentu života, historie či kultury Beášů (Rudarů, Ludarů...) na Zakarpatské Ukrajině (Olha Kolomyets), v Maďarsku (Anna Orsós, Mátyás Rosenberg), Rumunsku (Ileana Benga, Bogdan Neagota, Sînziana Preda), Bulharsku (Vasilka Aleksova, Magdalena Slavkova), Řecku (Thede Kahl), Srbsku (Mircea Măran), Chorvatsku (Petar Radosavljević, Todd L. Price, Hristo Kyuchukov, Danijel Vojak, Melody J. Wachsmuth) a v USA (Sheila Salo). Věnují se tak rozličným tématům jako jsou provozování hudby, projevy religiozity, vyjednávání etnických hranic, dialektologii jazyka, jeho statusu u mluvčích a pozici ve vzdělávání, dávnější i novodobé historii Beášů včetně období perzekuce nebo genetickým dokladům minulých migračních tras Beášů. Patrně nejvyváženější je sekce historická, nicméně inspirativní články nabízí v zásadě každá ze sekcí knihy. V dalším textu se zaměřím jen na několik vybraných.

Sînziana Preda představuje lokální případovou studii skupinového vymezování Rudarů v přístavu Bechet na rumunsko-bulharské hranici, kde kromě Rudarů a Rumunů žije i početná skupina Romů. Preda podává celkem přesvědčivý obraz skupiny, která nechce být zaměňována ani s Rumuny ani s Romy, ačkoli záměně s Romy zvnějšku v podstatě permanentně čelí. Vůči jiným skupinám se vymezují endogamií, vztahem k tradičnímu řemeslu, jazykem (resp. neromským jazykem). Autorka se přiklání k tomu, aby etnická identita byla studována jako

dynamický proces, který vede k různým lokálním konstelacím (tedy například i k tomu, že se členové stejné skupiny cítí někde jako „jiní Romové“ a jinde jako „ne Romové“).

Článek Sînziany Preda je pouze dílčím (a dle autorky vlastně i náhodným) výstupem poměrně obsáhlého projektu zaměřeného na podoby identit Romů v Rumunsku. Z obdobně širokého mapování, tentokrát dialektologického, vychází Mátyás Rosenberg. Autor svůj výzkum variet beáštiny rozprostřel do 165 lokalit v Maďarsku, Slovinsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině, Srbsku, Rumunsku, Ukrajině, Slovensku a České republice. V článku se ovšem zaměřuje pouze na maďarský prostor a na otázku, jak jazyková situace odpovídá zavedenému označování subetnických skupin Beášů v Maďarsku. Oproti Katalin Kovalczik, která ustálila terminologii *ardelan* /transylvánští/, *munćan* /horští/, *tićan* /od Tisy/, vidí autor situaci v detailnějších proporcích. Nejužívanější jsou mezi Beáši, zdá se, termíny pro ty žijící v Zadunají (v rámci Maďarska jde o region, kde žije Beášů nejvíce). Zvnějšku jsou nejčastěji titulováni *Dunás*, v rámci regionu fungují vzájemná exonyma *Ardilęn* a *Munćan*. Etnonymum *Tićan*, které uvádí Katalin Kovalczik, vidí autor spíše jako zkomolené *Ćisan*, dále je specifikuje jako exonymum užívané spíše jen zřídka Beáši na dolním toku Tisy pro skupinu na horním toku Tisy, která v dosavadních textech ani nebyla identifikována. Beáši mimo Zadunají (termín Zadunají označuje veškeré území na západ od Dunaje) žijí více roztroušeně a jednotlivé zachycené variety jazyka jsou zde rozmanitější než v Zadunají. Beáši zde velmi často (oproti Zadunají) žijí i ve smíšených manželstvích s Maďary, což má negativní vliv na vitalitu místních variet beáštiny. Tyto variety jsou také v zásadě vynechány z veškerého dosavadního jazykového plánování beáštiny (podrobný soupis aktivit na podporu beáštiny v Maďarsku poskytuje text Anny Orsós, jíž vyšel obdobný přehledový článek také v *Romano džaniben* 1/2010).

V historické části z mého pohledu dominují dva texty mapující osud Beášů v Chorvatsku za druhé světové války (článek Danijela Vojaka) a během občanské války v devadesátých letech (Melody J. Wachsmuth). Vojak stručně a přehledně popisuje pozici Beášů v mozaice etnických skupin v Chorvatsku. Autor akcentuje skutečnost, že korytáři, na chorvatském území prvně zmiňovaní koncem 19. století, si před druhou světovou válkou na venkově vydobyli dobrou pověst. S touto etapou ale ostře kontrastuje soupis z roku 1941, na základě kterého proběhla následná genocida s centrem v táboře v Jasenovaci. Zatímco bosenští intelektuálové dokázali podle Vojaka ze soupisu vyjmout na základě argumentů tehdejší rasové vědy lidi označované jako *White gypsies* (bosenské usedlé Romy–muslimy), Beášové nebyli genocidy uchráněni navzdory odlišné autodeklaraci a pokusu poukázat na možné námitky ze strany fašistického Rumunska proti vyhlazování Rumunů. Obdobnou pozici „na okraji“ analyzuje skrze vyprávění Beášů i Wachsmuth během konfliktu probíhajícího v Chorvatsku

v první polovině devadesátých let. Autorka mluví s Beáši, kteří se identifikují jako *Roma, Gypsy*, což by šlo v základních obrysech parafrázovat jako „Romové s odlišným tradičním jazykem“. Debatu o podobách identity následně vřazuje do kontextu občanské války a ukazuje, že ve chvíli národnostně vyhraněných sporů uvízli její respondenti v pozici „mezi“ dominujícími národy, byli často osočováni z přichylnosti k opačné straně a navíc i vystaveni stereotypům, které jejich pozici dále komplikovaly. Podle autorky se násilí a nespravedlnost během války dotkla Romů stejně jako Chorvatů nebo Srbů. Nicméně Romům v poválečných časech scházel kapitál, aby svůj příběh prosazovali jako součást příběhu občanské války v bývalé Jugoslávii a aby se domáhali odškodnění tak, jak se to dařilo Chorvatům, Srbům či Bosencům. V poválečných časech, kdy se mnozí vraceli do svých domovů, se pozice Romů oproti jiným nijak nezjednodušila a mnozí Romové svůj domov raději opustili.

Knihla obsahuje celkem dvacet příspěvků od 24 autorů. Sborníku lze několik věcí vytknout: jednotlivým třem sekcím by šlo předradit kratší úvody se základními informacemi, neboť v některých základních faktech si autoři protiřečí, jiné skutečnosti se zase někdy opakují. Některé příspěvky jsou až příliš parciální a neberou ohled na čtenáře, který se v podrobnostech vybraného tématu nevyzná, některým příspěvkům by slušelo i důkladnější odkazování. Jinými slovy, editorská práce mohla být důkladnější. Přesto ale soubor poslouží jako potřebný základní vstupní bod do studia rozmanité skupiny Ludarů, Rudarů, Bojášů, Volochů nebo chcete-li *oameni nostri*.

*Pavel Kubaník*¹

¹ Pavel Kubaník vyučuje na Seminári romistiky KSES FF UK v Praze. E-mail: pavel.kubanik@ff.cuni.cz